

■ **İlyas Derdûr, *Fıkıh Târihi*, Dâru İbn Hazm, 1. Baskı, Beyrut, 1431/2010, I-II, 1442 s.**

Değerlendiren: Fatiha BOZBAŞ*

Fıkıhın gerek usûl ve fûrû kısımları ve gerekse fıkıhla bağlantılı olarak kaza müessesesinin işleyişi şüphesiz fıkıhın geçirdiği tarihi seyirden bağımsız değerlendirilmesi düşünülemez. Zira fıkıhın her bir bölümündeki mevcut kaidelerin, ahkâmın, fukahânın fikhî düşünce sisteminin, mezheplerin belli bir metot ekseninde tekev-vününün ve intişarının, fıkıh ilminde kaleme alınan eserlerin metot ve üslûbunun belli bir zaman kesiti, belli bir coğrafya dilimi ve belli siyâsî, ictimâî ve iktisâdî ahvâlin de tesiriyle şekillendiği göz önünde bulundurulursa, nihâî noktada fıkıhın bütüncül bakış açısıyla tarihi bir perspektiften bakılarak anlaşılmasına çalışılmasının fıkıh ilmini anlama ve yorumlamada daha sağlıklı ve selîm bir bakış açısına sahip olunmasında yardımcı olacağı kanaatindeyiz.

Fıkıhın bakir bir alanını ifade eden fıkıh tarihiyle ilgili müstakil çalışmaların diğer kısımlarına göre çok daha yeni olduğu muhakkaktır. Muhammed b. Hasen el-Hacvî'nin *el-Fikrû's-sâmî fî târihi'l-fikhi'l-İslâmî* (I-II), Muhammed Hudari Bey'in, *Târihu't-teşri'i'l-İslâmî*, Ali Hasen Abdülkâdir'in *Nazra 'âmme fî târihi'l-fikhi'l-İslâmî* isimli eserleri bu konuda kaleme alınan telifatın ilkleri arasında yer alırken, müsteşrikler tarafından da bu alana ehemmiyet verilmiş, ve bu alanda Schacht, *The Origins of Muhammadan Jurisprudence*; N.J.Coulson'un, *A History of Islamic Law* adlı eserlerini telif etmiştir. Son dönemlerde bu alanda yapılan teliflerin sayısı artmış, Türkiye'de de Osman Kesioğlu'nun *Fıkıh Tarihi ve İslam Hukuku*; Hayrettin Karaman'ın, *İslâm Hukuk Tarihi*, Ekrem Buğra Ekinci'nin *İslâm Hukuk Tarihi* isimli eserleri telif edilmiştir. Bu alanda son yıllarda telif edilen bir çalışma da, tanıtımını yapacağımız fıkıh tarihini birçok perspektiften ele alarak çok yönlü başlık ve değerlendirmelere yer verilen, İlyas Derdûr'un *Târihu'l-fikhi'l-İslâmî* isimli eserdir. Bu eser, fıkıh tarihini farklı bir metot ve bakışla okuyucuya sunan bir çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır. Müellifin fıkıh tarihini, teliflerini ve fukahayı târihî bir perspektiften, inceleme ve değerlendirme amacıyla kaleme aldığını zikrettiği bu eserde fikhî faaliyetlerin ortaya çıkışı, gelişimi, fikhî mezheplerin çeşitlenmesi, bölgeler bazında tarihi belli dönemlere göre mezheplerin fikhî faaliyet ve tedvinlerine yer verilmiştir.

* Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Doktora Öğrencisi.

Eserini kaleme alırken özellikle fıkıhın mukareneli olarak ele alınması hususunda Muhammed b. Âşûr'un 1966-68 yıllarında Mağrib'de düzenlediği konferanslardan çokça istifade ettiğini belirten müellif, ayrıca fıkıhın devrelere ayrılması hususundaki düşünce mimarının Âşûr olduğuna dikkat çeker. İki ciltlik hacme sahip bu eserin başında müellif fıkıhın tanımı ve bu mevzuya müteallik bazı hususlara temas ettikten sonra eserin çatısını, fıkıh ilminin tarihi seyirde nasıl şekillendiğine yönelik devrelere ayırarak oluşturmuştur. Müellife göre fıkıh ilmi, her ne kadar siyâsî ve coğrâfî âmillerden etkilense de fıkıh tarihi çalışmalarında devreler tayin edilirken, siyâsî değişimlerden mücerred şekilde konu târihî açıdan ele alınmalı, yani fıkıh tamamıyla fikhî hareketler ve fukahânın faaliyetleri bağlamında değerlendirilmelidir. Bu nedenledir ki kendisinin fıkıh ilmini gelişim açısından devrelere taksim ederken, siyâsî açıdan devletlerin kuruluş ve yıkılışını değil, tamamıyla fıkıhın kendi içinde gerçekleşen dinamikleri esas aldığını zikretmektedir. Buna göre müellif fıkıh ilmini yedi devir olarak taksim etmektedir: Fıkıhın Doğuş Devri, Sahâbe ve Tâbiun devri, Fıkıhın Kökleşme ve Mezheplerin Ortaya Çıkış Devri, Tatbik Devri, Fıkıhın Revize Devri, Fıkıhta Mesâil Devri, Fıkıhın Pozitif Hukukla Etkileşim Devri. İki cilt, üç bölümden oluşan eserin ilk bölümünde fıkıh ilminin ilk üç devri; ikinci bölümünde dört, beş ve altıncı devri; son bölümde fıkıhın yedinci devri ele alınmıştır.

Fıkıhın doğuş devri olarak ifade edilen birinci devir müellife göre Hz. Peygamber'in vefatına kadar olan süreyi kapsamaktadır. Müellif bu devirdeki fıkıhın kaynağı olarak Kur'an ve sünnetin fonksiyonuna temas etmekte, Hz. Peygamber'in ictihadlarından geniş bir yelpaze sunmaktadır.

Sahâbe ve tâbiûn devri olarak ifadesini bulan ve sahâbenin küçükleriyle tâbiûnun büyüklerini kapsayan dönem bağlamında sınırlandırılan ikinci devirde genel olarak sahâbe ve tâbiûn döneminin fikhî ahvâline, fıkıh ilmine verilen ehemmiyete ve bu dönemde yetişen ulamanın fikhî ilmindeki metotlarına başlıklar halinde yer verilmiştir. Fıkıh ilmindeki tedvinin bu dönemde başladığını zikreden müellif telif edilen ilk eserlere yer vermiş, ayrıca özel olarak bu devirde yetişen fakihe hanımlara ve dönemin fikhî hareketliliğindeki fonksiyonuna işaret etmiştir.

Müellifin ifadesiyle fıkıh ilminin kökleştiği ve teknik mânâda fıkıh mezheplerinin tekevvününün hâsıl olduğu ve istikrar kazandığı fıkıh ilminin üçüncü devri, h. 2. yüzyılın ilk yirmi yılında başlayıp h. 3. yüzyılın yarısına kadar uzanmaktadır. Eserde iki kısım olarak ele alınan bu devrin ilk kısmında mezhep imamlarının tercemelerine yer verilmiş, fikhî düşünce sistemlerinin tekevvününde müessir olan âmil ve kişilere yer verilmiştir. Mezhep imamlarının düşünce sistemlerinin ekolleşme serüvenine yer verilen ikinci kısımda ise mezhepler bazında ortaya konan eserler ayrıntılı bir şekilde izah edilmiştir.

Fıkıh ilminin tatbiki yönünün ön plana çıktığı, yaklaşık h. 3. yüzyılın yarısından başlayıp h. 5. yüzyılın yarısına kadar devam eden devir olarak ifade edilen dördüncü devirde müellif, fıkıh ilminde gerçekleşen değişimi iki merhalede ele almıştır. Bu devrin başlangıcının, mutlak müctehid döneminin son nebzelerine te- kabül ettiği düşüncesinde olan müellif bu merhalede yetişen mutlak müctehidler in kısa bir tercemesine yer vermiş, ayrıca bu merhalede fıkıh alanında müessir olan merkezlerin fikhî ahvâline ve bölgenin meşhur fukahasına değinmiştir. Bu dev- rin ikinci merhalesinde fukahanın taklide meylederek zamanla içtihad kapısının kapanmasına sebep olduklarını zikreden müellif, bundan sonraki süreçte fukaha- nın fikhî ameliyesine yönelik şu başlıklar üzerinde tafsilatlı izahlar yapmaktadır: Mezhebin müteaddid görüşleri arasında tercihte bulunmak, mezhep imamlarının menakıbının yazılması, mezhep müdafası içeren telifler yayınlamak, fikhî münaza- raların yaygınlaşması.

Müellifin, h. 5. yüzyılın yarısından başlayıp h. 7. yüzyılın yarısına kadar uzan- dığını ve genel mânâda fıkıh ilminin revizyona tâbi olduğunu ifade ettiği beşinci devirde fıkıh ilminde kısırlaşan ilmî faaliyetlerin hususiyeti üzerinde durulmakta- dır. Bu devrin fikhî faaliyetleriyle ilgili olarak bu bölümde; mezhebin iftâ ve tercih sembollerine yönelik ıstılahların geliştirilmesi, muhtasar fıkıh kitaplarının telifi ve mesâil ile nevâzile dair telifatların yayınlanması şeklinde başlıklar yer almaktadır.

Fıkıh ilminin geçirdiği aşamaların en uzununu olarak müellifin h. 7. yüzyılın ya- rısından başlatıp h. 13. yüzyılın başlarına kadar devam ettiğini zikrettiği altıncı de- vir, fıkıhta mesâil devri olarak ifade edilmiştir. Bu döneme dair fikhî faaliyetlerin yer aldığı bu kısımda da “önceki devirde yazılan mesâil kitaplarının incelenmesi”, “mezhepte kabul edilen görüşler üzerinde istidlal faaliyetlerinin yoğunlaşması” şeklinde başlıklar yer almakta, ayrıca devrin fıkıh merkezlerine ve tedvin ürünleri- ne de yer verilmektedir.

Fıkıh ilminin geçirdiği-geçirmekte olduğu aşamalardan son devir olarak h. 13. yüzyılın başından günümüze kadar devam etmekte olduğu ifade edilen yedinci de- vir de fikhin pozitif hukukla etkileşim devri olarak isimlendirilmiştir. Fıkıh ilmi- nin asrın gereklerine göre bu devirde yeni bir metotla tedvin edildiğini zikreden müellif, pozitif hukukla etkileşim sürecine giren fıkıh ilminin vasıflarına, dönemin kanunlaştırma çalışmalarına, ıslah tabirinin fıkıh ilmi ve ahkâmına olan tesirine yönelik başlıklarla bu devri ayrıntılı bir şekilde izah etmektedir.

Esere genel bir bakış açısıyla bakıldığında; her devrin başında ilgili devrin siyâsî, sosyal ve ictimâî ahvâlinin zikredilmesi; her devrin sonunda, ilgili devrin fıkıh ilmi açısından genel özellikleri, bu devirde yaşayan fukahanın tercemesinin sunulması ve mezheplerle bağlantılı olarak ilgili devirdeki fikhî faaliyetler ve ted-

vin durumuna dair bilgiler aktarılması ve çoğu fıkıh tarihi telifinde yer almayan şekliyle, ilgili devirlerde fıkıh ilmine katkıda bulunan fakihe hanımlara yer verilmesinin bu eseri fıkıh tarihi alanında kapsamlı bir eser kılmakla birlikte, akademik bir üslup ve metotla telif edilmesinin de eserden istifadeyi kolaylaştırdığı rahatlıkla söylenebilir.